

- класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, які залишилися без піклування батьків / Л. В. Канішевська. – К. : СТИЛОС, 1998. – 147 с.
5. Социальные технологии : толковый словарь / отв. ред. В. Н. Иванов. – М.; Белгород: Луч–Центр инновац. технологий, 1995. – 120 с.
 6. Гасникова Е. Н. Методологические и организационные основы сохранения и укрепления репродуктивного здоровья подростков / Е. Н. Гасникова // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту : зб. наук. пр. Сер.: Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 271. – С. 24–30.
 7. Гаснікова О. М. Підготовка вчителя загальноосвітніх шкіл до формування у підлітків ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я / О. М. Гаснікова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Ін-ту проблем виховання АПН України. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 13., кн. 2. – С. 256–263.
 8. Гаснікова О. М. Актуальные аспекты формирования здорового образа жизни в современном обществе / Гаснікова О. М. // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : КМПУ ім. Грінченка, 2009. – №10, част. II. – С. 13–18.

**Н. М. Дзюбенко,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 373.5.015.31:33

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація

У статті теоретично обґрунтовано сутність та особливості процесу формування у старшокласників економічної культури.

Ключові слова: економічна культура, формування економічної культури старшокласників, економічна культура особистості, загальна культура особистості.

Аннотация

В статье теоретически обоснована сущность и особенности процесса формирования у старшеклассников экономической культуры.

Ключевые слова: экономическая культура, формирование экономической культуры старшеклассников, экономическая культура личности, общая культура личности.

Annotation

The essence and features of senior pupils' forming process were theoretically grounded in the article.

Keywords: economic culture, formation of senior pupils' economic culture, economic culture of personality, general culture of personality.

Сучасний етап розвитку незалежної України характеризується значними трансформаційними процесами в соціально-економічній сфері, оновленням структури ринкових відносин, посиленням уваги до системи формування конкурентоспроможності молодих громадян та їх здатності до повноцінної життєдіяльності в суспільстві при нових економічних умовах. Перехід до регульованої ринкової економіки змінює пріоритети освітньої політики,

передбачаючи формування в особистості відповідних економічних знань, досвіду економічної поведінки та економічної культури в цілому. Враховуючи той факт, що освіта є своєрідним інтелектуальним фундаментом і водночас показником якості життя суспільства, розв'язання означеної проблеми повинне стосуватися, насамперед, освітньої системи.

Аналіз наукових робіт з проблеми формування економічної культури засвідчив, що в педагогічній літературі (Л.І. Дрозденко, Л. П. Кураков, І.А. Сасова та ін.) економічна культура особистості розглядається як частина, елемент трудової культури, яка виявляється у підготовці випускників школи до життя і праці та стає однією з необхідних умов формування їхньої громадянської, трудової і моральної зрілості.

У роботах Т. В. Боровикової [1] економічна культура розглядається як компонент метасистеми загальної культури, пов'язаний з усіма основними компонентами особистісної культури.

У цьому контексті набуває актуальності проблема формування економічної культури старшокласників загальноосвітньої школи. Саме в юнацькому віці найбільш активно формується соціальна зрілість, соціальний досвід, проявляється свідомий пошук свого місця в соціально-економічному просторі. Сучасні старшокласники – це значний людський ресурс майбутніх соціально-економічних перетворень країни, її інтелектуальний та виробничий потенціал, і саме від рівня їхньої підготовленості до самореалізації в умовах ринку, знання законів ринкової економіки значною мірою залежатиме розв'язання питань економічної стабільності в Україні.

Економічна культура особистості має формуватися на основі загальнолюдських цінностей, тому що без їх урахування, розвиток усього світового співтовариства, існування і зростання економічної системи, спрямованої тільки на одержання максимальних прибутків, неминуче веде до втрати духовності суспільства.

Така економіка, прагнучи задовольнити матеріальні потреби суспільства, що постійно зростають, не бере до уваги глобальні екологічні проблеми, не враховує факт обмеженості природних і людських ресурсів.

Сьогодні життєздатною може бути тільки економічна система, яка буде враховувати соціальні аспекти життя суспільства, фактори, передумови та цінності, що дійсно сприяють виживанню, збереженню й розвитку людства, зміцненню його єдності, розкриттю його потенціалу. З огляду на це, формування економічної культури особистості на загальнолюдських засадах в умовах дії нових тенденцій соціокультурного розвитку країни є однією з найгостріших сучасних проблем.

Слід зауважити, що вітчизняна педагогічна думка, практичний досвід кращих педагогічних колективів вищих і загальноосвітніх навчальних закладів розвивають і збагачують проблему формування економічної культури молоді в умовах розвитку сучасних економічних відносин. Такі вчені, як С. Булавенко, М. Вачевський, А. Нісімчук, І. Прокопенко, Д. Тхоржевський та інші розробили нові підходи до організації економічної освіти і виховання школярів і учнівської молоді через систему трудової підготовки, через предметну освіту та

систему сімейного інституту, на основі виховної системи, зв'язків навчальних закладів з виробничими підприємствами тощо.

Соціологічному аналізу економічної культури молоді, її історичній еволюції та трансформації за умов становлення ринкових відносин в Україні, обґрунтуванню чинників зростання присвячене дослідження І. Майструк, в якому автор концентрує увагу на таких важливих для нашого дослідження поняттях, як «економічна культура» і «економічна культура молоді» [3].

Економічна культура молоді представлена у роботі як соціальна цінність, яка характеризується сукупністю засвоєних молоддю економічних знань, розвиненістю економічного мислення, професійних вмінь і практичних навичок, законослухняністю; ступенем включення в економічну діяльність, через яку виявляються ділові риси (ініціативність, підприємливість, повага до чужої власності). Автор доводить, що сучасна економічна свідомість молоді, її практична поведінка в економічній сфері і економічна культура формуються внаслідок складної і суперечливої взаємодії різноманітних чинників, зокрема, особливостей сімейного виховання, традицій оточення, впливу соціального середовища, засобів масової комунікації, життєвого досвіду, рівня освіти.

Входження в сучасну сферу соціально-економічної діяльності є сприятливим ґрунтом для випробування юнацтвом своїх потреб і можливостей, оскільки провідну роль у психічному розвитку старшокласників відіграють соціальні фактори. Вони визначають сутність тих змін, завдяки яким старшокласники наближаються до статусу дорослої людини. Ці зміни відбуваються під впливом суспільства, яке їх тією чи іншою мірою проектує, передбачає, готуючи нове покоління своїх членів. Вплив суспільства на становлення їхніх якостей здійснюється не безпосередньо, а через активність юнаків і дівчат, через різні види їх діяльності, в якій поєднується суспільне й індивідуальне.

Згідно з традиційною віковою періодизацією, створеною А. Петровським, старший шкільний вік, або ж рання юність, охоплює вікові межі 14,5 – 17 років і припадає на період навчання в 10 – 11-х класах загальноосвітнього навчального закладу. Це вік безпосередньої підготовки особистості молодої людини до життя, вибору майбутньої професії, шлюбу й створення сім'ї.

Як доводять численні дослідження, цей період характеризується відносно спокійним біологічним розвитком організму, більш ритмічною, порівняно з підлітковим віком, життєдіяльністю, збільшенням фізичної сили, росту, активності й витривалості. На цей час припадає завершення формування та функціонального розвитку всіх органів і систем юнаків та дівчат. Розширення кола соціальних ролей і обов'язків сприяє формуванню основних компонентів спрямованості особистості, зокрема, світогляду, переконань, духовних потреб, ідеалів, пізнавальних інтересів тощо.

Саме в ранньому юнацькому віці головним новоутворенням є відкриття власного «Я», розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, настанова на свідому побудову власного життя. Значної ваги у свідомості старшокласників набуває усвідомлення ними тих якостей людей, що їх оточують, і своїх власних, які зумовлюють людські взаємини.

Перш за все, перед старшокласниками постає проблема самовизначення, вибору свого життєвого шляху як завдання першочергової життєвої важливості. Самовизначення є центральним новоутворенням раннього юнацького віку. Головною ознакою цього явища науковці виділяють потребу юнацтва зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити себе членами суспільства, визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості поряд з розумінням свого місця і призначення в житті. Старшокласники починають серйозно замислюватись над питанням про те, чи зможуть вони працювати в тій галузі, яку для себе обирають. Вони розглядають вибір професії як свого роду висновок з аналізу потреб та наявних здібностей, із зіставлення цих своїх особливостей з тими вимогами, які ставить до людини та чи інша професія. Не випадково старшокласники починають цікавитись питаннями економіки, бізнесу – вони прагнуть оцінити свої можливості в сфері виробництва, підприємництва.

Фундаментальними потребами у ранній юності є потреба в самореалізації та самовираженні та потреба з'ясування сенсу життя. Передусім це виявляється в упорядкуванні, інтегруванні всієї системи потреб і світогляду, який формується у них. Старший шкільний вік – це вік інтенсивного формування світогляду. Це починається з практичного засвоєння певних моральних звичок, настанов, симпатій чи антипатій, які пізніше усвідомлюються та виявляються у формі норм і принципів поведінки.

Для цього віку, крім традиційних цінностей соціуму, особливе значення має орієнтація на особисте спілкування, тому в становленні системи ціннісних орієнтацій старшокласників важливу роль відіграє спілкування з однолітками, ситуації зіткнення з протилежними поглядами, думками. Ми повністю згодні з тими науковцями, котрі вважають, що найважливішими детермінантами процесу формування особистості старшокласника, які регулюють процес включення його до соціуму і змісту системи його ціннісних орієнтацій, є потреба у спілкуванні та потреба у відстороненні (И. Кон, В. Лисенко, А. Маковецький). Важливо відзначити, що саме в цьому віці зміст спілкування старшокласників розширюється, до переліку тем входять питання додаткових заробітків, економічної допомоги батьків, можливості отримати економічний прибуток шляхом надання послуг у сервісній сфері. Не менш важливим є те, що у старшокласників закладаються основи морально-етичної оцінки соціально-прийнятної та аморальної економічної поведінки в суспільстві, ставлення до спекуляції, хабарництва, економічних махінацій тощо. Саме ці аспекти актуалізують необхідність формування економічної культури саме у старшому шкільному віці.

У старшокласників зростає результативність самовиховання як усвідомленої діяльності, спрямованої на вдосконалення себе самого, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних. Цьому сприяє поступове підвищення самокритичності в оцінці власної поведінки, діяльності, наявних рис характеру, реальних можливостей і властивостей. Самовиховання при цьому спрямовується на віддалену мету, пов'язану з життєвими перспективами. У сфері потреб і мотивів спостерігаються новоутворення: потреба й бажання віднайти сенс життя; важливу роль

починають відігравати такі особистісні якості, як прагнення до аналізу, оцінки себе та оточуючих, налаштованість на подолання труднощів [2, с. 32–37].

У старшому шкільному віці учні переконуються, що ринок – це сфера альтернатив і підприємницького ризику, прояву інтелектуальної непересічності та своєрідна перевірка економічної самостійності. При цьому для молодих людей ринок може стати потужним стимулом розвитку почуття господаря, самостійності і самодіяльності. В його умовах знайдуть себе люди заповзятливі, ділові, працьовиті, професійно компетентні, які вміють швидко адаптуватися до мінливих умов, здатні до ризику, самостійного вибору сфер діяльності, прийняття відповідальних рішень і саморегуляції поведінки. Така ситуація вимагає формування особистості високоморальної, з почуттям людської гідності. Якщо у самосвідомості й поведінці молодих людей не буде цих якостей – цивілізовані ринкові відносини приречені на провал.

Отже, здійснений нами аналіз літературних джерел, дає змогу визначити економічну культуру старшокласників як систему узагальнених економічних знань, умінь і навичок, спеціальних інтелектуальних здібностей і якостей, а також моральних принципів та ціннісних норм особистості, які необхідні старшокласникам для адаптації у сучасному економічному середовищі і забезпечення їх подальшої продуктивної професійної діяльності, адекватної факторам сучасного економічного розвитку України.

Формування економічної культури визначено як процес поступового, накопичувального руху особистості молодшої людини, що отримує реалізацію в економічних аспектах життєдіяльності старшокласника, виступаючи як сукупність інтелектуальних, світоглядних, мотиваційних, ціннісних та поведінкових компонентів особистості.

Аналіз соціально-психологічних проявів молодшого юнацького віку дозволив нам визначити особливості формування економічної культури старшокласників:

- у даний віковий період відбувається накопичення й актуалізується значення інформації економічного змісту;
- прокидається інтерес до питань, розвитку економічних механізмів, шляхів економічного розвитку, отримання економічного прибутку тощо;
- період усвідомленого вибору майбутньої професії опосередковано пов'язаний для старшокласників і з статусом даної професії на ринку праці, її престижністю та прибутковістю;
- бачення особистої самостійності та самореалізації пов'язано з аспектами економічної незалежності та економічної самостійності;
- набуваються основні навички економічної поведінки (покупки, розрахунки, заповнення документів за наявності зразків тощо);
- старшокласники не просто визнають цінність матеріальних благ, вони починають усвідомлювати можливості фінансових заощаджень, планування витрат, накопичення, тобто вони здатні до побудови власної економічної стратегії;

• формується ціннісне ставлення до грошей, багатства, визначаються меркантильні та альтруїстичні мотиви подальшої економічної поведінки молоді людини.

Отже формування економічної культури старшокласників стає неодмінною умовою підготовки майбутніх громадян здатних відродити і розвинути економіку, яка буде обернена до людини, готових до відродження та примноження економічного потенціалу нашої країни.

Література

1. Боровикова Т. В. Экономическая культура как компонент системы общей культуры // Актуальные проблемы философии, культуры. Армагеддон. – М., 1998. – 138 с.
2. Корінна Л. В. Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. – Житомир, 2004. – 226 с.
3. Майструк І. М. Економічна культура молоді за умов становлення ринкових відносин в Україні : автореф. дис. ... канд. соц. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» – Київ, 2009. – 24 с.